Фачіно Кане

Оноре де Бальзак

Луїзі

як свідчення сердечної вдячності.

Я жив у той час на маленькій вулиці, якої ви, напевне, не знаєте, на вулиці Ледіг'єр: вона починається від вулиці Сент-Антуан напроти фонтану біля площі Бастілії й виходить на вулицю Серізе. Любов до науки закинула мене у мансарду, де я працював ночами, а дні проводив у Королівській бібліотеці, яка була поруч. Я жив скромно, провадив суто чернече життя, таке потрібне трудівникам. В добру погоду я дозволяв собі трохи прогулятися по бульварі Бурдон.

Лише єдина пристрасть могла відірвати мене від моїх звичних студій; та чи не була й вона пристрастю до знання? Я ходив спостерігати звичаї передмістя і його жителів та їх характери. Байдужий до своєї зовнішності, так само убого одягнений, як і робітники, я не притягав до себе їх настороженої уваги; я вливався в їхні гуртки і міг бачити, як вони укладають угоди, як сперечаються, повертаючись з роботи. Спостережливість стала у мене свого роду інтуїцією; не нехтуючи тілом людини, вона проникала в її душу; вірніше, вона в такій повноті схоплювала зовнішні деталі, що одразу могла заглибитися у внутрішній світ; вона давала мені можливість жити життям того, за ким я стежив, дозволяючи мені перевтілюватися, подібно до дервіша з "Тисячі й одної ночі", що прибирав тіло і душу тих людей, над якими він промовляв свої магічні слова.

Коли між одинадцятьма годинами й північчю я зустрічав робітника з дружиною, що поверталися разом з театру "Амбігю-Комік", я розважався тим, що йшов слідом за ними з бульвару Понт-о-Шу до бульвару

Бомарше. Ці люди говорили спочатку про п'єсу, яку вони щойно дивилися, потім потроху переходили до своїх справ; мати тягла за руку дитину, незважаючи ні на її скарги, ні на прохання; подружжя лічило гроші, які вони мали одержати завтра і тут же розподіляли їх у двадцять різних способів. Далі йшли різні подробиці сімейного життя, скарги на дорожнечу картоплі, на довготривалу зиму й подорожчання палива; енергійні нагадування про те, скільки винні булочнику; нарешті, розпалювалась суперечка, сповнена злої гіркоти, і кожен виявляв в ній свій характер в мальовничих слівцях. Слухаючи цих людей, я глибоко входив у їхнє життя, я відчував їх лахміття на своїй спині, я крокував у їх дірявих черевиках; їх бажання, їх потреби переселялись в мою душу, або, краще мовити, моя душа поймала їхню душу. Це був сон наяву. Я обурювався разом з ними проти хазяїв майстерень, які мучили робітників, або проти безсовісних замовників, що примушували їх не раз повертатись додому без грошей. Зрікатися своїх звичок, напружувати всі душевні сили, щоб підмінити своє "я" чужим, бути здібним кожної хвилини відновити цю гру — така була моя розвага. Чому я завдячую цим даром? Чи це, може, ясновидіння? Чи це одна з тих властивостей, зловживання якими .приводить до божевілля?

Я ніколи не дошукувався причини цієї здібності, я володію і користуюсь нею. От і все.

Знайте тільки, що уже в той час я розклав на елементи ту різнорідну масу, яка іменується народом, я піддав її аналізові, щоб відзначити й оцінити її якості — добрі і погані, Я знав уже, скільки можливостей криється в передмісті, в цьому розсаднику революцій, де зростають герої, винахідники, вчені-самоуки, шахраї, лиходії, чесноти, пороки, і всі вони пригнічені злиднями, принижені убозтвом, одурманені пияцтвом, виснажені міцними напоями. Ви не можете уявити всіх тих подій, що залишилися невідомими, всіх тих забутих драм цього міста скорботи, всього, що в ньому трапляється жахливого й величного.

Уяві ніколи не збагнути того, що тут криється і чого ніхто не може розкрити,— треба спуститись надто низько, щоб побачити ці незрівнянні сцени життя — трагічні або комічні — ці шедеври, породжені випадком.

Не знаю, чого я так довго мовчав про історію, яку я вам зараз розповім; вона належить до тих цікавих оповідань, що залишаються у мішку, звідки пам'ять витягає їх довільно, як номери лотереї: я знаю чимало інших, таких же незвичайних і так само глибоко захованих, як і це, але, повірте, і до них дійде черга.

Одного дня моя нахожа служниця, жінка робітника, попросила мене вшанувати своєю присутністю весілля одної з її сестер. Щоб ви зрозуміли, яким могло бути це весілля, треба вам сказати, що я давав сорок су в місяць цій бідоласі, яка приходила кожного ранку оправляти мою постіль, чистити мій одяг і черевики, замітати і готувати для мене сніданок, решту часу вона крутила рукоятку якоїсь машини і за цю важку роботу заробляла десять су на день. Її чоловік, столяр-червонодеревець, заробляв чотири франки. Але вони мали троє дітей, і сім'ї ледве вистачало на хліб. Я ніколи не зустрічав людей з такою бездоганною чесністю, як у цього подружжя. Коли я переїхав на другий квартал, тітонька Вайян протягом п'яти років приходила поздоровляти мене з днем ангела і приносила мені букет квітів та апельсин,— вона, що ніколи не мала і десяти су заощадження. Злидні зблизили нас. Я ніколи не міг віддячити їй більш, як десятьма франками, та й ті мені часто доводилось позичати для цього випадку. Через те я пообіцяв піти на весілля; я сподівався зігрітися радістю цих бідних людей.

Бенкет і танці — все це відбувалось у виноторгівця на вулиці Шарантон, у великій кімнаті на другому поверсі, освітленій лампами з бляшаними, що відбивали світло, абажурами; кімната до половини була обклеєна брудними шпалерами, вздовж стін були поставлені дерев'яні ослони. В цій кімнаті панував дух старовинних народних гулянок: вісімдесят осіб у святковому вбранні, з квітами й стрічками, з розпашілими обличчями, танцювали так, наче наближався кінець світу. Молоді, на втіху всім, цілувалися під жартівливі вигуки "Так, так... Ще,

ще!..", проте, більш пристойні, ніж сором'язливі погляди юних, добре вихованих дівчат. Всі ці люди не ховали свого грубого задоволення, в якому було щось заразливе.

Але до моєї історії не мають відношення ні обличчя присутніх на весіллі, ні саме весілля. Запам'ятайте тільки своєрідність картини. Добре уявіть собі жалюгідну крамничку, пофарбовану на червоне, вдихніть запах поганенького вина, прислухайтесь до радісних зойків, побудьте в цьому передмісті, серед робітників, стариків, нещасних жінок, яким радість була дарована на одну лише ніч!

Оркестр складався з трьох сліпих з "Притулку Трьохсот": один грав на скрипці, другий на кларнеті, а третій на флажолеті. Всі троє разом одержували сім франків за ніч. За таку плату вони, звичайно, не виконували Россіні або Бетховена, вони грали те, що хотіли і що могли; і — чудова делікатність! — ніхто їм в цьому не дорікав. Їх музика так грубо вражала барабанну перетинку, що, окинувши зором товариство, я угледів це тріо сліпих і, пізнавши їх по убранню, одразу настроївся поблажливо.

Артисти сиділи у віконній ніші; тому розгледіти їх обличчя можна було, тільки наблизившись; я зробив це не одразу, але коли я підійшов до них, то, сам не знаю чому, все раптом змінилось: і музика, і весілля зникли, моя цікавість була збуджена до краю, бо душа моя перейшла в тіло кларнетиста. У скрипаля і флажолетиста були звичайні, всім знайомі обличчя сліпих,— напружені, уважні, зосереджені. Але кларнетист належав до тих людей, чиє обличчя одразу привертає увагу художника й філософа.

Уявіть собі гіпсову маску Данте, освітлену червоним відблиском лампи і увінчану гривою сріблясто-білого волосся. Гіркий і скорботний вигляд цієї прекрасної голови посилювався ще сліпотою, бо мертві очі оживлювались думкою; з них струменів наче палючий вогонь, породжений бажанням, єдиним, негасимим, виразно відбитим на опуклому лобі, який перетинали зморшки, подібні до тріщин старого

муру. Старик дув у свій інструмент, не звертаючи найменшої уваги ні на міру, ні на мелодію; його пальці машинально підіймались й опускались, рухаючи стерті клапани; він, висловлюючись мовою музикантів, безсоромно "брехав", чого не помічали ні танцюристи, ні обидва товариші мого італійця; бо я хотів, щоб він був італійцем, і він був ним. Щось величне і владне сполучалося у цьому старому Гомері, що таїв у собі свою Одіссею, засуджену на забуття. Це була велич така справжня, що вона торжествувала над його приниженням; це була владність така непохитна, що примушувала забути про його убозтво. Всі несамовиті пристрасті, що тягнуть людину так само до добра, як і до зла, з якої вони роблять злочинця або героя,— відбивались на цьому благородному вирізьбленому обличчі, синяво-смуглому, як у італійців, з навислими сивуватими бровами, що відкидали тінь на глибокі западини; і так само страшно було побачити в цих западинах вогонь думки,— як страшно зустріти розбійників із смолоскипами і кинджалами в руках біля входу в печеру. В цій клітці з людської плоті знемагав лев — лев, що його лють марно виснажилася в боротьбі з залізними ґратами. Полум'я відчаю згасло у попелі, лава захолола; але борозни, але руїни, але легкий димок свідчили про шалену силу вибуху, про спустошення, спричинені вогнем. Ці образи, викликані в мене виглядом сліпого кларнетиста, були настільки ж живі в моїй душі, наскільки мертві в його обличчі.

Після кожної кадрилі скрипаль і флажолетист, серйозно зацікавлені склянками й пляшками, вішали інструменти на ґудзики поруділих сюртуків і простягали руки до столика, де стояло вино та закуска, що містився тут же, в ніші вікна. Кожен раз вони підносили італійцю повну склянку, бо той сидів спиною до столика і не міг сам її взяти; кларнетист незмінно дякував їм дружнім кивком голови. Їх рухи мали ту точність, яка завжди дивує у сліпих з "Притулку Трьохсот" і яка примушує гадати, що вони зрячі. Я направився до них, щоб довідатись, про що вони говорять, але коли я наблизився, вони насторожилися, відчувши, що я не робітник, і замовчали.

— Звідки ви родом — ви, кларнетист?

— З Венеції,— відповів сліпий з легким італійським акцентом,

— Ви народились сліпим, чи осліпли через...

— Через хворобу,— жваво підхопив він,— і це проклята "темна вода"...

— Венеція — чудове місто, я завжди мріяв побувати там. Обличчя старого оживилось, всі зморшки заворушились, він був глибоко схвильований.

— Коли б я поїхав з вами, ви не змарнували б часу,— сказав він.

— Не говоріть з ним про Венецію,— сказав скрипаль,— бо наш дож1 заведе свою волинку; до того ж його світлість вже прикінчила дві пляшки. Ну, швидше! За діло, батько Кане,— сказав флажолетист.

Всі троє заграли, але поки вони виконували чотири частини кадрилі, венеціанець весь час немов відчував мою присутність; він вгадував, що викликав у мені надзвичайну цікавість. Його обличчя позбавилося виразу холодного смутку; якась надія оживила його риси, майнула, немов голубе полум'я, в його зморшках; він усміхнувся і витер лоб, свій грізний і відважний лоб; словом, він повеселів, як людина, що сіла на свого коника.

— Скільки вам років? — спитав я його.

— Вісімдесят два.

— Давно ви осліпли?

— Майже п'ятдесят років тому,— відповів старий, і тон його голосу говорив про те, що уболіває він не тільки за втратою зору, але й за втратою якоїсь великої могутності.

— Чому вони вас називають дожем? — запитав я.

— Ет, це жарт. Я венеційський патрицій, і тому міг бути дожем.

— Як же вас звуть?

— Тут,— сказав він,— батько Кане. Моє ім'я ніяк не могли інакше записати в акти громадянського стану; але італійською воно звучить так: Марко Фачіно Кане, князь Варезький2

— Як! славетний кондотьєр Фачіно Кане, чиї завоювання дістались герцогам Міланським,— ваш предок?

— E vero*,— сказав він.— В той час син Кане, щоб його не забили Вісконті, втік у Венецію і там був записаний у Золоту книгу. Але нема тепер вже ні древнього роду Кане, ні Золотої книги.

* Це правда (італ.)

І він зробив страшний жест, що свідчив про згаслий патріотизм і про відразу до людської суєти.

— Але якщо ви були сенатором Венеції, ви повинні бути багатим. Як ви втратили ваші багатства?

Почувши це запитання, він справді трагічним порухом підняв до мене обличчя, наче хотів подивитися на мене, і відповів:

— В нещастях...

Він вже не думав пити: схиливши голову, він жестом відмовився від склянки вина, що йому протягнув в той момент старий флажолетист. Всі ці дрібниці лише підхльоснули мою цікавість.

Поки троє сліпих, немов шарманки, вигравали кадриль, я вдивлявся в старого венеціанського патриція, повний почуттів, які сушать двадцятирічних юнаків. Я бачив Венецію і Адріатику, я бачив її в руїнах на цьому зруйнованому стражданням обличчі. Я прогулювався по цьому місту, такому милому для серця його жителів, я йшов від Ріальто до Великого Каналу, від набережної Скіавоні до Лідо; я повертався до Собору, такого своєрідно величного, я захоплювався вікнами Золотого Палацу, кожне з яких мало відмінні орнаменти; я споглядав старовинні палаци, пишно оздоблені мармуром,— словом, всі дива старовини, які особливо привабливі для вченого тим, що він розцвічує їх на свій смак і не паскудить свої мрії картиною дійсності. Я намагався відтворити життя цього нащадка найзнаменитішого кондотьєра, шукаючи сліди його нещасть і причини того глибокого фізичного і морального падіння, яке надавали особливої краси іскрам величі й благородства, що спалахнули в цю мить. Напевно, наші думки були спільні, бо сліпота, на мою думку, не дозволяючи розпорошувати увагу на зовнішні речі, тим самим сприяє швидкості інтелектуальних зв'язків.

Доказ нашого взаємного розуміння не дав довго чекати на себе. Фаліно Кане перестав грати, встав, підійшов до мене і сказав: "Ходімо". Мене наче вдарило електричним струмом. Я подав йому руку, і ми вийшли.

Коли ми опинилися на вулиці, він звернувся до мене:

— Хочете супроводжувати мене до Венеції, відвезти мене туди? Чи здатні ви повірити мені? Ви будете багатші за десять найбагатших банкірських домів Амстердама і Лондона, багатші за Ротшільдів, ви будете володіти багатством "Тисячі й одної ночі".

Я подумав, що ця людина божевільна, але в голосі його була владність, якій я скорився. Я покірливо йшов за ним, і він повів мене до ровів Бастілії, упевнено, ніби мав очі. Він сів на камінь, вибравши відлюдне місце, де потім збудували міст, що з'єднує канал Сен-Мартен з Сеною. Я в свою чергу сів на другий камінь, обличчям до старого, чиє сиве волосся блищало при світлі місяця, як срібні нитки. Тиша, ледве порушувана тривожним рокотом бульварів, що доходив до нас, і ясність ночі надавали цій сцені якоїсь особливої таємничості.

— Ви говорите про мільйони юнакові і гадаєте, що він побоїться перетерпіти тисячі знегод, щоб заволодіти цими мільйонами? Чи не глузуєте ви з мене?

— Хай я помру без сповіді,— гаряче сказав він,— коли в моїй розповіді буде хоч слово неправди. Мені теж було двадцять років, як вам тепер, я був багатий, гарний, знатний і почав я з найбільшого з безумств — з кохання. Я кохав так, як тепер уже не уміють кохати, кохав до такої міри, що, траплялось, ховався в скриню і чекав, ризикуючи бути заколотим кинджалом і не дістати за це нічого, крім обіцянки поцілунку. Померти за неї здавалось мені справжнім життям. В 1760 році я покохав одну з Вендраміні, вісімнадцятирічну жінку, одружену з якимось Сагредо, багатим сенатором, людиною років тридцяти, що до нестями був закоханий у свою дружину. Ми з нею були невинні, як двоє херувимів, коли sposo* застав нас за розмовою про наше кохання; у мене не було зброї, він був озброєний, але потерпів невдачу; я кинувся до нього і задушив його своїми руками, звернувши йому шию, як курчаті. Я хотів утекти разом з Б'янкою, вона відмовилась їхати зі мною. Отакі жінки! Я поїхав сам; був засуджений, моє майно було конфісковане на користь моїх спадкоємців; але я забрав свої діаманти, п'ять згорнутих картин Тіціана і все своє золото. Я поїхав у Мілан, де мене не турбували: державу зовсім не цікавила моя справа.

* Чоловік у шлюбі (італ.)

— Маленьке зауваження перед тим, як продовжувати далі,— сказав він, помовчавши.— Не знаю, впливають фантазії жінки, чи ні на її дитя, під час вагітності, або зачаття — у всякому разі достовірно відомо, що моя мати мала справжню пристрасть до золота, коли виношувала мене. У мене непереборна пристрасть до золота, якась манія, і задовольняти її так необхідно для мого життя, що в яких би обставинах я не був, я завжди маю при собі золото. Я постійно доторкуюсь до нього рукою. Замолоду я завжди носив коштовні золоті речі і мав при собі дві-три сотні дукатів.

При цих словах він витяг з кишені два дукати і показав мені їх.

— Я чую золото. Хоч я і сліпий, але зупиняюсь перед крамницями ювелірів. Ця пристрасть згубила мене: щоб грати на золото, я став картярем. Я не був шахраєм, мене обманювали, я розорився. Коли я втратив своє багатство, мене охопило шалене бажання знову побачити Б'янку; я потай повернувся до Венеції, розшукав її; півроку я був щасливий, вона ховала мене, годувала. Зачарований, я гадав, що так буде до кінця життя. Любові Б'янки домагався проведітор3; він здогадався про суперника,— в Італії їх відчувають; він вислідив нас, застав у ліжку. Негідник! Судіть, яка запальна була наша боротьба: я не вбив його, лише тяжко поранив. Ця пригода розбила моє щастя. З того дня я не бачив Б'янки. У мене було багато втіх,— я жив при дворі Людовіка XV серед найуславленіших жінок, але в жодній я не знайшов гідностей, звабливості, любові дорогої моєї венеціанки. Проведітор був зі своїми людьми, він їх покликав, будинок був оточений, захоплений ними; я захищався, я хотів умерти на очах у Б'янки, яка допомагала мені розрахуватися з проведітором. Колись ця жінка не хотіла втекти зі мною, але після шести місяців щастя вона хотіла умерти тою ж смертю, що й я, і дістала кілька ран. На мене накинули великий плащ, скрутили, перенесли в гондолу і перевезли у в'язницю Колодязів. Мені було двадцять два роки, я так міцно стискав уламок шпаги, що треба було б одрубати мені руку, щоб заволодіти ним. Завдяки дивному випадкові, вірніше підштовхуваний думкою про безпеку, я сховав в кутку цей кусок сталі, немовби міг ним скористатися. Мене лікували. Рани мої не були

смертельні. В двадцять два роки одужують від чого завгодно. Мені повинні були відрубати голову, я вдав хворого, щоб виграти час. Мені здавалось, що моя камера знаходиться поруч каналу. У мене склався план втечі: продовбати стіну і переплисти через канал, навіть з ризиком потонути.

Моя надія спиралась ось на які міркування.

Кожного разу, коли тюремник приносив мені їжу, я читав на стінах написи: "Бік палацу", "Бік каналу", "Бік підземелля",— і я нарешті зрозумів, що це — справжній план, призначення якого мене мало цікавило, але він пояснював тодішній стан будівництва палацу дожів, що ще не був закінчений.

З винахідливістю, яку породжує у людини жага волі, я, обмацуючи кінчиками пальців поверхню якогось каменя, розібрав арабський напис, автор якого попереджав своїх наступників, що він вийняв два камені з останнього шару фундаменту і прорив підземний хід в одинадцять футів довжиною. Щоб продовжити його роботу, треба було розсипати по земляній підлозі в'язниці уламки каменя і вапна, яких набралося б від риття вглиб. Коли б навіть в'язнична сторожа та інквізиція не були певні міцності своєї будови, яка вимагала лише зовнішнього догляду, то саме розташування "Колодязів", куди доводилось спускатися кількома східцями, дозволяло поступово підіймати рівень земляної підлоги так, що варта цього не помічала. Це неймовірна праця не принесла користі тому, хто її почав, бо недовершеність справи свідчила про смерть невідомого. Щоб його самовіддана праця не пропала марно, треба було, щоб якийсь з наступних в'язнів знав арабську мову; а я вивчав східні мови у вірменському монастирі. Напис на тильній стороні каменя розповідав про долю цього нещасного, що став жертвою своїх величезних багатств, яких зажадала Венеція і якими вона заволоділа. Мені потрібний був цілий місяць, щоб досягти мети. Під час роботи і в ті короткі моменти, коли втома знесилювала мене, я чув брязкіт золота, я бачив золото перед собою, мене засліплював блиск діамантів... О, почекайте.

Одної ночі моя притуплена шпага наткнулась на колоду. Я нагострив кінець і почав свердлити дірку в дереві. Щоб мати змогу працювати, я звивався на животі, як змія, я роздягався догола і рив на взірець крота, простягнувши руки вперед, впираючись в камінь. За два дні до того, як я мав з'явитися перед моїми суддями, я вирішив зробити останнє зусилля; я просвердлив дерево, і моя шпага більш не зустріла перепон.

Уявіть собі мій подив, коли я припав оком до отвору! Я був за дерев'яною обшивкою підземелля і при слабкому світлі, що лилося звідти, розглядів купи золота. В підземеллі був дож та один з членів Ради Десяти4; я чув їх голоси; з їх розмови я довідався, що тут була потайна скарбниця Республіки, дари дожів, і так звана "Десятина Венеції" — непорушний запас, куди відраховувалась частина з добичі від військових експедицій.

Я був врятований.

Коли прийшов тюремник, я йому запропонував допомогти мені і втекти разом зі мною, захопивши все, що ми можемо взяти. Він погодився, не вагаючись. В порту стояв корабель, який мав відплисти на схід, було вжито всіх запобіжних заходів, Б'янка допомагала моєму співучасникові виконати всі мої вказівки. Щоб не викликати підозри, вона мала приєднатися до нас у Смірні. Вночі ми розширили отвір і спустились у потайну скарбницю Венеції. Що то була за ніч! Я побачив чотири бочки, повних золота. В сусідньому приміщенні переховувалось срібло в двох величезних купах, між якими залишався прохід; біля стін купами в п'ять футів вишиною були насипані монети. Я думав, що тюремник збожеволів; він співав, танцював, сміявся, стрибав на золото; я пригрозив задушити його, коли він згає час або наробить галасу. Сп'янілий від радості, він спочатку не помітив стола, на якому лежали діаманти. Я ж накинувся на них досить спритно, щоб наповнити свою матроську куртку і кишені штанів. Боже мій! Я не взяв і третини. Під столом лежали злитки золота. Я переконав свого компаньйона наповнити золотом стільки мішків, скільки ми змогли б винести, пояснивши йому, що тільки в такому разі нас не викриють за кордоном.

— Перли, коштовні речі, діаманти викриють нас,— умовляв я його.

Хоч яка була наша пожадливість, ми могли взяти тільки дві тисячі фунтів золота, та й для цього нам довелось шість разів пройти шлях від в'язниці до гондоли. Вартовий на водних воротах був підкуплений за десять фунтів золота. Щодо двох гондольєрів, то вони думали, що служать Республіці. На світанку ми від'їхали. Коли ми були у відкритому морі і я згадав всі події минулої ночі, згадав усе, що я пережив, знову побачив в уяві цю величезну скарбницю, де я, за моїми підрахунками, залишив тридцять мільйонів сріблом і двадцять мільйонів золотом, на кілька мільйонів діамантів, перлів, рубінів,— мене охопило немов божевілля. Мене охопила золота гарячка.

В Смірні ми вийшли на берег і зараз же пересіли на корабель, що відправлявся до Франції. Коли ми підіймались на французький корабель, бог зробив мені ласку і позбавив мене мого співучасника. В ту хвилину я щиро порадувався з цього випадкового злощастя, бо не уявляв собі, які наслідки воно буде мати для мене. Ми були такі знесилені, що очманіло сиділи і мовчки чекали хвилини, коли опинимось в безпеці і будемо втішатися життям. Не дивно, що цьому пройдисвітові закрутилась голова. Ви потім побачите, як бог мене покарав.

Я заспокоївся тільки тоді, коли продав дві третини діамантів у Лондоні й Амстердамі, а золотий пісок обернув на цінні папери. Протягом п'яти років я переховувався у Мадриді; потім в 1770 році я переїхав у Париж під іспанським ім'ям і почав провадити найблискучіший спосіб життя. Б'янка тоді вже померла. В розпалі життя, сповненому насолод, коли я тішився багатством в шість мільйонів, мене вразило сліпотою. Я не сумніваюсь, що це нещастя було наслідком мого перебування у в'язниці, довгого свердління каменя,— якщо тільки моя здібність бачити золото не призвела до зловживання зоровою силою і прирекла на втрату очей.

В цей час я любив одну жінку, з якою збирався зв'язати свою долю; я їй довірив таємницю мого імені; вона належала до знатної родини, я

багато чекав від прихильності до мене Людовіка XV. Я довірився цій жінці, яка була подругою пані Дюбаррі5. Вона порадила мені звернутися до знаменитого окуліста в Лондоні; але після кількох місяців перебування в цьому місті вона покинула мене там в Гайд-парку, дочиста обібравши і залишивши без жодного засобу до життя. Змушений приховувати своє ім'я, яке віддавало мене на помсту Венеції, я не міг звернутися до кого-небудь по допомогу,— я боявся Венеції.

Шпигуни, якими ця жінка оточила мене, скористались з моєї немочі. Я звільняю вас від розповіді про пригоди, гідні Жіль Блаза6. Настала ваша революція. Я був примушений вступити до "Притулку Трьохсот", куди ця тварюка мене помістила, протримавши перед тим два роки в Бісетрі, як божевільного; я не міг її убити, я ж зовсім не бачив, а щоб найняти вбивцю, я був надто бідний. Коли б перед тим, як втратити Бенедетто Карпі, мого тюремника, я розпитав його про розташування моєї в'язниці, я міг би відшукати скарбницю і повернутися до Венеції, коли Наполеон скасував Республіку.

А проте, хоч я і сліпий,— поїдьмо до Венеції! Я знайду двері в'язниці, я побачу золото крізь стіни, я відчую його під водою, де воно поховане. Бо події, які повалили владу Венеції, такі, що таємниця скарбів повинна була умерти разом з дожем Вендраміні, братом Б'янки, який, я сподівався, помирив би мене з Радою Десяти. Я звертався до першого консула, я пропонував угоду австрійському імператору,— всі мене вважали за божевільного. Слухайте: їдьмо до Венеції! Поїдемо жебраками, а повернемось мільйонерами; ми викупимо мої маєтки, і ви будете моїм спадкоємцем, ви будете князем Варезьким!

Приголомшений цим зізнанням, яке в моїй уяві обернулося на справжню поему, я дивився на посивілу голову сліпого, на води ровів Бастілії, чорні й сонні, як води венеційських каналів,— і нічого не міг відповісти. Фаріно Кане, мабуть, подумав, що я, як і всі інші, ставлюсь до нього з презирливим жалем; він зробив жест, що виражав усю філософію розпачу.

Ця розповідь, можливо, перенесла його в щасливі дні, у Венецію; він схопив кларнет і меланхолійно заграв венеційську пісеньку, баркаролу, для якої знайшов свій колишній талант, талант закоханого патриція. Це було щось подібне до "Super flumina Babylonis"*. Мої очі наповнились слізьми. Якщо в цей час по бульвару Бурдон йшли запізнілі прохожі, вони, безперечно, зупинились, щоб послухати це останнє благання вигнанця, останній жаль за втраченим ім'ям, до якого примішувався спогад про Б'янку. Але золото перемогло, і фатальна пристрасть погасила сполох юності.

* "На ріках Вавілонських"—початкові слова одного з біблійних псалмів.

— Я завжди бачу цю скарбницю,— сказав він мені,—я постійно марю нею. Я ходжу по ній, діаманти виблискують, я не такий сліпий, як ви гадаєте: золото й діаманти освітлюють мою ніч, ніч останнього Фачіно Кане, бо мій титул перейде тепер до роду Меммі. Боже мій! кара звалилася на вбивцю надто рано! Ave Maria...**.

** Слався, Маріє...— слова котолидького гімна.

Він пробубонів кілька молитов, яких я не розчув.

— Ми поїдемо до Венеції,— сказав я, коли він підвівся.

— Нарешті я знайшов справжню людину! — скрикнув він, і обличчя його запашіло, як у вогні.

Я взяв його під руку і одвів до "Притулку". Він попрощався зі мною біля дверей в ту хвилину, коли кілька чоловіків поверталися з весілля на вулиці Шарантон і кричали на все горло.

— Поїдемо завтра? — сказав старик.

— Як тільки буде у нас трохи грошей.

— Але ми можемо йти пішки, я буду просити милостиню. Я ще міцний, а коли бачиш перед собою золото, почуваєш себе молодим.

Фачіно Кане помер зимою, прочахнувши два місяці: у бідолахи були сухоти.

Париж, березень 1836.

Переклав Є. Ненадкевич

==========

Примітки

1. Дож — титул верховного правителя торгової республіки Венеції (VIII—XVIII ст.).

2. Фачіно Кане (1360—1412) —італійський кондотьєр, начальник найманих військ, що був на службі у герцога міланського Вісконті та його синів.

3. Проведітор — крупний державний урядовець у Венеційській республіці.

4. Рада Десяти — верховний орган управління Венеційської республіки, що складався з десяти вельмож.

5. Пані Дюбаррі — фаворитка французького короля Людовіка XV, що впливала на державні справи в останні роки його королювання.

6. "Жіль Блаз" (1615) — роман французького письменника Лесажа, що розкриває картину звичаїв початку XVIII ст.